

Тетяна КІЗИМА

КРЕДИТНА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ: СТРУКТУРНО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто теоретико-концептуальні та суб'єктно-мотиваційні основи кредитної поведінки домогосподарств. Досліджено основні фактори, що впливають на кредитну поведінку населення. Охарактеризовано тренди та проаналізовано структуру кредитної поведінки домогосподарств в Україні. Акцентовано на важливій ролі ломбардів як джерела кредитних ресурсів українських домогосподарств. Наголошено на ключових проблемах, пов'язаних із реалізацією кредитної поведінки домогосподарств в Україні. Наведено рекомендації щодо раціоналізації кредитної поведінки домогосподарств у сучасних умовах.

Ключові слова: кредитна поведінка, суб'єкти кредитної поведінки домогосподарств, мотиви кредитної поведінки домогосподарств, чинники кредитної поведінки домогосподарств, закредитованість населення.

Татьяна КИЗЫМА

Кредитное поведение домохозяйств: структурно-аналитический аспект

Рассмотрены теоретико-концептуальные и субъектно-мотивационные основы кредитного поведения домохозяйств. Исследованы факторы, влияющие на кредитное поведение населения. Охарактеризованы тренды и проанализирована структура кредитного поведения домохозяйств в Украине. Акцентировано на важной роли ломбардов как источника кредитных ресурсов домохозяйств. Отмечены ключевые проблемы, связанные с реализацией кредитного поведения домохозяйств в Украине. Даны рекомендации относительно рационализации кредитного поведения домохозяйств в современных условиях.

Ключевые слова: кредитное поведение, субъекты кредитного поведения домохозяйств, мотивы кредитного поведения домохозяйств, факторы кредитного поведения домохозяйств, закредитованность населения.

Tetiana KIZYMA

Credit behavior of households: structural and analytical aspects

Introduction. *Under modern conditions, Ukrainian households are increasingly trying to follow Western models of financial behavior, in which, due to stable laws and monetary-financial system, citizens demonstrate active credit behavior. At the same time, it should be noted that during the recent years the number of users of bank loans in Ukraine, who have overdue debts, has increased rapidly, that cause concern among domestic scientists and practitioners.*

Purpose of the research is to analyse the modern trends in households' credit behavior in Ukraine and development of proposals for its rationalization under the current circumstances.

Results. Under modern conditions, each household forms its own model of credit behavior, taking into account certain factors, established traditions and beliefs regarding the appropriateness of borrowing funds. However, an important feature of credit dependence of our nationals is still lack of critical analysis of their own financial capabilities due to their inability to resist the natural desire of a person to "live now" and "live well".

The study showed that over the past ten years, from 8% to 16% of the adult population of Ukraine took credits in the banks. Moreover, the Western region is the leader in bank borrowings (with the exception of credit cards), while Kyiv, the North and the East show a higher level of credit card loans. Kyiv and the East are also characterized by higher demand for pawnshops. The Centre is the only region with relatively more frequent use of services of other financial institutions. Also, the practice of providing (obtaining) of so-called non-institutional credits is common among Ukrainian households, when citizens are not only borrowers but also creditors (that is, situations when relatives, friends, acquaintances are borrowing money).

Conclusions. Under the context of current financial crisis in Ukraine, the role of the state, local governments, institutions and individuals in rationalizing households' lending behavior is significantly increasing. Therefore, in our opinion, preventive measures in this sphere should be carried out at the following levels: state, local, banking and financial-credit system, and personally-individual. At the same time, it should be emphasized that these measures will be implemented only if the state provides clear legal regulation of the credit process and establishes trust relations with the population, which will help to minimize the moral and material losses of households and institutional subjects of credit activity.

Keywords: credit behavior, subjects of credit behavior of households, motives of credit behavior of households, factors of credit behavior of households, crediting of population.

JEL Classification: D10.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза спричинила появу в Україні численних змін, у результаті яких сформувалися нові економічні, психологічні і соціальні передумови для збільшення попиту домогосподарств на послуги кредитних установ. Суттєво розширилася (як за обсягом, так і асортиментом) пропозиція дороговартісних товарів на вітчизняному споживчому ринку. Також незаперечним є той факт, що нині українські домогосподарства все частіше намагаються слідувати західним моделям фінансової поведінки, де завдяки стабільним законам і усталеній грошово-фінансовій системі громадяни демонструють

активну кредитну поведінку. Водночас слід зазначити, що в Україні упродовж останніх років стрімко почала зростати кількість користувачів банківським кредитом, які мають прострочену заборгованість. При цьому темпи зростання прострочених кредитів нерідко випереджають темпи зростання обсягів кредитування фізичних осіб, що не може не викликати занепокоєння як серед вітчизняних науковців, так і фахівців-практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування сутності та мотиваційної спрямованості кредитної поведінки домогосподарств є предметом активного дослідження з боку суспільних

наук (насамперед економічної теорії, фінансів, економічної психології та соціології), кожна з яких використовує власні напрацювання у процесі аналізу такої поведінки. Серед базових економічних теорій, що досліджують кредитні відносини, варто виокремити натуралістичну (А. Сміт [A. Smith], Д. Рікардо [D. Ricardo], Ж. Сей [J. Say], Д.Р. Мак-Куллох [J.R. McCulloch], В. Рошер [W. Roscher], Б. Гільдебранд [B. Hildebrand]) та капіталотворчу (Дж. Ло, Й. Шумпетер [J. Schumpeter], Дж. Кейнс [J. Keynes], Р. Хоутрі [R. Hawtrey]) теорії кредиту. Проблематика кредитної поведінки населення відображена у наукових дослідженнях Д. Бегуела та Дж. Кіма.

В Україні комплексне дослідження основних елементів та сучасних трендів кредитної поведінки домогосподарств є практично відсутнім, хоча упродовж останніх років інтерес до неї значно зростає, про що свідчить науковий доробок українських вчених: О. Драган, В. Кривошеєвої, В. Леонова, Ю. Махнарилова, О. Чигира, О. Шаманської та інших. Вищевикладені аргументи зумовлюють актуальність досліджуваної тематики.

Метою статті є аналіз сучасних трендів кредитної поведінки домогосподарств в Україні та розроблення пропозицій щодо її раціоналізації у нинішніх вітчизняних реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із різновидів фінансової поведінки домогосподарств є кредитна поведінка, якій притаманні: внутрішнє спонукання до запозичень, ірраціонально-вольова компонента та необхідність ефективного управління залученими коштами.

Насамперед зазначимо, що кредит, як поняття та явище, може набувати різних форм і, відповідно, трактувань, а саме: як дія, угода, грошові кошти або майно, відносини, довіра. Саме довіра, на наш погляд, є вагомою ірраціонально-вольовою компо-

нентою кредитних відносин. Адже, як справедливо зазначають науковці, кредит, борг – це “не лише економічні, а й суто людські відносини. Це більш широкі поняття, які характеризують зобов’язання загалом” [1]. Відтак абсолютно слухним вважаємо твердження про те, що в сучасних умовах “довіру потрібно розглядати як один із найважливіших ресурсів економіки” [2, с. 25], адже довіра у нинішніх реаліях перестає бути категорією суто філософською, поступово стаючи категорією економічною.

Економічний словник трактує кредит як “позичку на певний строк у грошовій або товарній формі з умовою повернення, як правило, з оплатою процента” [3, с. 154]. Тобто, у наведеному визначенні акцентовано увагу на принципі платності (на відміну від визначення боргу, де принцип платності відсутній).

Проте варто наголосити, що окремі дослідники нерідко вважають поняття кредиту, позики і боргу синонімічними, стверджуючи, що і борг, і кредит, і позика можуть як передбачати, так і не передбачати процентні виплати.

Наприклад, Д. Стребков розуміє кредит більш широко, а саме не лише як інституціональний, а й неінституціональний (міжособистісний) борг, оскільки важливим параметром для автора є безпосередньо поверненість грошових коштів. Однак визначення конкретного терміну повернення боргу, необхідність виплати відсотків, формальне (письмове) закріплення домовленості у ситуації кредитування-запозичення між окремими громадянами можуть бути і відсутні [4, с. 110].

Принагідно зазначимо, що у фінансовій науці та практиці більш поширеним є використання саме терміна “кредитна поведінка домогосподарств”, а не, скажімо, “боргова поведінка домогосподарств” (використання якого є менш розповсюдженим у науково-

му просторі). Так, М. Іващенко визначає кредитну поведінку як діяльність індивіда, в процесі якої відбувається запозичення коштів на умовах терміновості, зворотності і платності [5]. В. Кривошеєва вбачає у кредитній поведінці домогосподарств їх дії щодо споживання кредитних послуг [6, с. 119]. Д. Стребков трактує кредитну поведінку як діяльність індивіда чи домогосподарства, за якої відбувається запозичення грошових коштів, яке передбачає їх обов'язкове повернення [4, с. 109] (знову ж таки, наголосимо на відсутності у цьому визначенні акценту на платності за користування позиченими коштами).

Ми ж під кредитною поведінкою домогосподарств розуміємо діяльність, спрямовану на залучення тимчасово вільних коштів інших суб'єктів: інституцій фінансового ринку, підприємств, інших домогосподарств на умовах поверненості, строковості та, як правило, платності і забезпеченості.

Відтак можемо стверджувати, що специфічною і домінуючою ознакою кредитної поведінки домогосподарств є процес позичання коштів та подальше обслуговування утвореного боргу. Тому, зважаючи на ідентифікацію понятійного апарату, акцентуємо, що кредитну поведінку домогосподарств доцільно вважати складовою (різновидом) більш широкого поняття – боргової поведінки домогосподарств.

Важливим питанням у контексті нашого дослідження є також ідентифікація суб'єкта кредитної поведінки. Як зазначають О. Кузіна, В. Радаєв і Я. Рощина, “як правило, ним є не окремих індивід, а домогосподарство, навіть у тому випадку, якщо формально дії можуть стосуватися лише однієї особи. Будь-які значимі фінансові рішення приймають люди разом. Це не означає, що вони в обов'язковому порядку спрямовують усі свої грошові ресурси в “загальний казанок” або ж завжди приймають рішення з фі-

нансових питань спільно (хоча часто саме так і відбувається). Однак у будь-якому випадку фінансові дії здійснюються з урахуванням ймовірних реакцій інших людей або ж є наслідком відповідного розподілу домашніх прав і обов'язків, а також є результатом численних повсякденних обговорень цих питань” [7, с. 8].

Як було зазначено вище, кредитна поведінка домогосподарств може мати як інституціональний, так і неінституціональний характер. Інституціональна природа кредитної поведінки виражається в здійсненні запозичень у посередників на організованому фінансовому ринку (які також є важливими суб'єктами кредитної поведінки), тобто у комерційних банках, ломбардах, кредитних спілках, інших фінансових компаніях. Неінституціональний характер кредитна поведінка матиме тоді, коли угоди про запозичення коштів укладатимуться між фізичними особами (друзями, родичами, колегами тощо) без формального (письмового) закріплення такої домовленості.

Фахівці [8, с. 55] вважають, що кредитну поведінку домогосподарств доцільно розглядати з урахуванням таких найважливіших аспектів:

- досвіду здійснення запозичень (наявність або відсутність кредитної історії);
- ставлення членів домогосподарств до боргів загалом та кредиту зокрема (позитивне, нейтральне, негативне);
- вибору надавача позики (банківські і небанківські фінансово-кредитні установи, фізичні особи);
- процентних ставок за користування позиченими коштами;
- строку погашення кредиту;
- розміру кредиту.

Відтак можемо стверджувати, що кожне домогосподарство формує власну модель кредитної поведінки, враховуючи наведені вище фактори та сформовані традиції і пе-

реконтання щодо доцільності взяття коштів у борг, адже одні групи людей з легкістю беруть кредит для задоволення власних потреб, інші ж ставляться до нього з певною обережністю.

Домогосподарства, будучи залученими до середовища з активною кредитною поведінкою, адаптуються до нього, передаючи свій досвід членам інших соціальних груп. А зважаючи на недостатню матеріальну забезпеченість більшості сучасних домогосподарств в Україні, маємо підстави стверджувати, що в майбутньому саме борг та кредит, як його різновид, можуть стати тим інструментом, який у довгостроковій перспективі підвищуватиме добробут українців.

Досліджуючи кредитну поведінку домогосподарств, науковці виокремлюють фактори впливу, які мотивують домогосподарства до реалізації кредитних відносин. На думку О. Шаманської, мотивація кредитної поведінки домогосподарств формується під впливом таких чинників, як: політична та соціально-економічна ситуація в країні; рівень довіри (недовіри) до держави загалом та фінансової системи зокрема; рівень розвитку фінансового ринку та його інфраструктури; економічна і фінансова грамотність населення; правове регулювання кредитної діяльності; соціально-психологічні і соціо-культурні стереотипи у членів домогосподарств стосовно боргів, позик і кредитів [9, с. 95].

Д. Стребков і О. Грибанова акцентують увагу на ставленні людей до кредитних відносин, зокрема: ставленні до одержання кредиту; ставленні до надання кредиту; схильності до ризику; прагненні до максимізації добробуту [10, с. 8].

Необхідно зазначити, що в сучасних вітчизняних реаліях відносно доступні умови кредитування та прихильне ставлення до кредиту дали змогу громадянам, котрі не завжди здатні ефективно розпоряджатися

власними доходами, отримувати раніше недоступні їм блага. При цьому слід акцентувати, що у момент купівлі товарів чи послуг в кредит людина не завжди відчуває власну відповідальність за свій завтрашній день. До того ж кредит створює певну ілюзію щодо людських можливостей, адже для того, щоб відрізнитися від інших, у позичальника немає нагальної потреби шукати джерела додаткового доходу, фахово розвиватися, оптимізувати власні витрати тощо.

Згідно з даними регулярного дослідження ринку банківських кредитних послуг для фізичних осіб, що здійснюється компанією GfK Ukraine, у 2016 р. позики в банках взяли 8,8% дорослого населення України (віком від 16 років), хоча у попередні періоди цей показник був значно вищим (рис. 1). Тому можемо стверджувати, що важливими "симптомами" кредитної залежності українців є відсутність критичного аналізу власних фінансових можливостей через нездатність протистояти природному бажанню людини "жити зараз" і "жити добре".

До головних причин такої залежності фахівці відносять [9, с. 94]:

- намагання позиціонувати себе значно краще, ніж дозволяють власні фінансові можливості;
- прагнення "жити добре зараз", не замислюючись про своє фінансове майбутнє;
- гіперболізована любов до шопінгу, імпульсивних покупок як інструменту для підняття настрою;
- небажання і невміння прорахувати власні фінансові можливості, ефективно управляти доходами і витратами сімейного бюджету;
- відсутність заощаджень на непередбачені витрати, накопичувальної страхівки;
- втрата роботи, інших джерел доходів, здоров'я;
- агресивна дія на підсвідомість окремих видів сучасної реклами тощо.

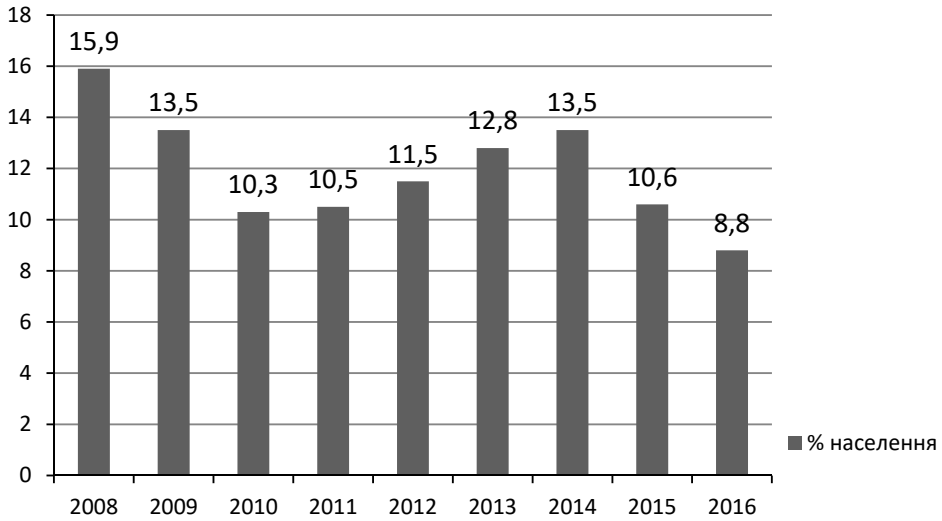


Рис. 1. Використання банківських кредитів населенням України віком понад 16 років у 2008–2016 рр., % [11, с. 12]

Л. Кулиба та А. Вірченко [11, с. 4] зазначають, що широкий спектр чинників, що впливають на високий рівень надмірної заборгованості населення в Україні, можна об'єднати у кілька груп:

- макроекономічні чинники (падіння реального індексу заробітної плати, коливання рівня безробіття);
- вартість життя (зростання індексу споживчих цін та обмінного курсу зменшує купівельну спроможність населення, підвищуючи потребу в позиках);
- особисті несприятливі обставини тощо;
- загальне ставлення до погашення кредитів і підвищення рівня фінансової грамотності;
- минулі і сучасні фінансові можливості сім'ї;
- низка чинників з боку фінансових інституцій (слабка стратегія запобігання ризику, збільшення асортименту кредитних продуктів, конкурентна поведінка таких інституцій на фінансовому ринку, недостатнє регулювання цієї сфери з

боку держави, підвищення ролі небанківських організацій на ринку кредитів, високий рівень затребуваності кредитних продуктів у суспільстві).

Безперечно, останнім часом українці звикають жити в борг. Водночас представники банківських структур вимушені визнати, що кількість проблемних кредитів стрімко і невпинно зростає, відповідно, вони розробляють власні механізми боротьби з неплатниками. Однак в розмові про так звані “проблемні” іпотечні кредити експерти, як правило, проводять чітку межу між простроченим кредитом і неповерненим у зв'язку з фінансовим дефолтом позичальника [12, с. 73].

Як свідчать матеріали проведеного в Україні дослідження [11], основним джерелом отриманих домогосподарствами кредитів є банківські установи, у тому числі з урахуванням використання кредитних карт. Інші ж фінансові інституції є менш поширеними серед населення (рис. 2).

Необхідно зауважити, що переважна частина позичальників (а саме 87%) спла-

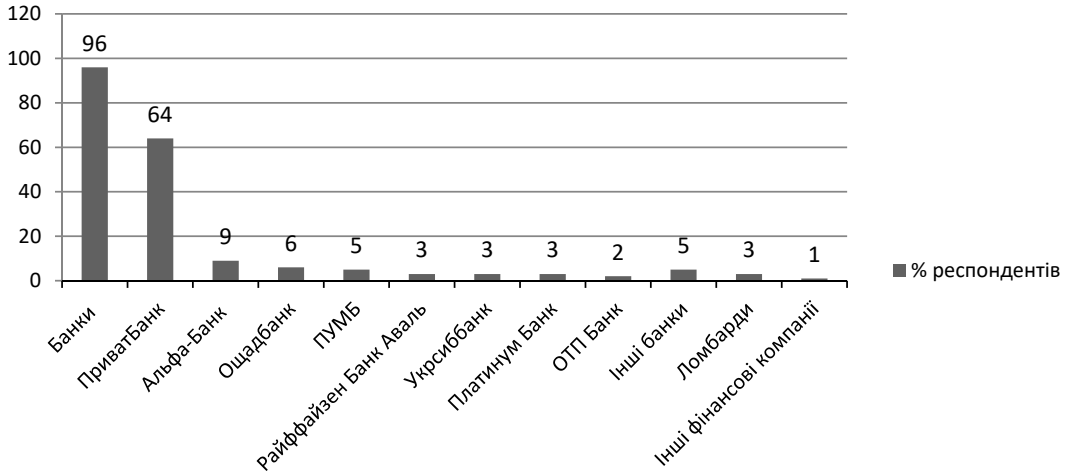


Рис. 2. Відсоток респондентів, які мали відкриті кредити у фінансово-кредитних установах України у 2017 р. [11, с. 24]

чує лише один кредит. Два кредити сплачують 11% позичальників. Більше двох кредитів сплачують 2% позичальників. Причому середня кількість кредитів на 1 позичальника становить 1,15 [11, с. 24].

Дослідники закредитованості населення України стверджують, що головними цілями для відкриття позик вітчизняними домогосподарствами були, насамперед, оплата щоденних витрат сім'ї та придбання побутової техніки й електроніки.

Важливо зазначити, що кредити населенню упродовж 2016–2017 рр. відкривали переважно в гривні. Лише 1% позичальників відкрили кредити в іноземній валюті, з яких у 47% випадків установи попередили громадян про ризики, пов'язані з коливанням валютних курсів. Основною формою отримання кредиту були кредити у формі кредитної лінії, без вимоги застави. Більшу частину кредитів було отримано в основному терміном до 3 років [11, с. 22].

За даними фахівців, у 2016–2017 рр. середня сума кредиту фізичним особам в Україні становила 10746 гривень, а середня сума поточної заборгованості – в середньому 6000 гривень за кредит. Загальна

сума заборгованості за всіма кредитами становила майже 6500 гривень із середньомісячною оплатою за усіма кредитами до 1000 грн [11, с. 22].

Доволі цікавими у зазначеному контексті є основні показники кредитної поведінки українських домогосподарств залежно від величини отримуваних ними доходів (табл. 1).

Необхідно акцентувати, що, окрім проаналізованих вище видів та джерел кредитування фізичних осіб, які формують інституційну складову кредитних зобов'язань, серед домогосподарств України поширеною є практика надання (отримання) так званих неінституційних кредитів, коли громадяни є не лише позичальниками, а й кредиторами (тобто, це ситуації, коли родичі, друзі, знайомі беруть гроші в борг). Так, згідно з дослідженнями компанії GfK Ukraine, у 2016–2017 рр. 35% респондентів позичали гроші у приватних осіб. Більша частина таких боргів була погашена упродовж останніх двох років, причому у таких запозиченнях переважали, насамперед, безвідсоткові позики у родичів, друзів, знайомих і роботодавця. В основному респон-

Основні показники і структуризація кредитної поведінки домогосподарств України залежно від величини їх доходів у 2017 р. [11, с. 13]

Показник	Обсяг доходів, грн.			
	До 4000 грн	4001–6000 грн	6001–8000 грн	Більше 8000 грн
% респондентів	25,7	32,1	21,1	21,1
Середня кіль-кість поточних кредитів	1,175	1,148	1,151	1,135
Середня сума кредиту, грн	6981	9530	9070	16953
Середня заборгованість, грн	3827	4867	4812	10357

денти стверджували, що позичали гроші у фізичних осіб, найчастіше 1–2 рази на рік, в гривнях, на безвідсотковій основі, на суму від 250 до 2500 грн. Причому такі позики використовували в основному для щоденних витрат, медичних цілей, погашення іншого кредиту, купівлю побутової техніки. Зазвичай погашення цих кредитів відбувалося без затримок, з середньомісячними виплатами до 1000 грн, більша частина позик становила суми, менші 3000 грн [11, с. 48].

Цікавими у зазначеному контексті є результати цього ж дослідження щодо планів українців стосовно здійснення ними майбутніх запозичень. Так, майже половина респондентів планують позичити найближчим часом кошти з метою покриття щоденних витрат. Причому більшість із тих, хто має намір позичити, планують звернутися до банку (71%). Половина опитаних зазначили, що не потребують будь-яких додаткових знань стосовно ефективного управління особистими фінансами. Решта ж виявили зацікавленість такими темами, як: планування особистого бюджету, контроль щоденних витрат, вибір способів заощаджень та запозичень. Серед джерел інформації, яким надали б перевагу, респонденти відзначали частіше консультантів фінансової установи (у тому числі банку), засоби масової інформації, незалежних експертів / консультантів, онлайн джерела інформації. При цьому зауважимо, що західний регіон є лідером у банківських

запозиченнях (за винятком кредитних карт), тоді як Київ, північ та схід показують більш високий рівень позик за кредитними картками. Київ і схід також характеризуються вищим попитом на послуги ломбардів, демонструючи при цьому нижчий рівень, порівняно з загальною вибіркою банківських джерел позик. Центр є єдиним регіоном, де відносно частіше користуються послугами інших фінансових установ [11, с. 55].

Тобто, можемо стверджувати, що найменш у недалекому майбутньому спостерігатимемо активізацію кредитної поведінки українських домогосподарств.

Оскільки нині, зважаючи на фінансово-економічні та військово-політичні чинники, коли реальний та фінансовий сектори української економіки демонструють негативні тенденції свого розвитку, а рівень реальних доходів населення катастрофічно падає, вважаємо, що в сучасних кризових умовах серед українців зростатиме попит, насамперед, на послуги ломбардів. Адже на фоні погіршення ситуації в економіці банки суттєво підвищили вимоги до позичальників, окрім того, спостерігаються їх масове банкрутство та вихід із ринку. Кредитні спілки в цілому згортають свою діяльність (так, за два останні роки обсяг наданих ними позик скоротився майже на чверть). Відповідно, для населення ломбарди залишаються майже єдиною можливістю отримати кредит. Відтак ринок ломбардів ще як мінімум кілька років

залишатиметься основним джерелом кредитування для населення та малого бізнесу.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання на ринку фінансових послуг, станом на кінець 2017 р. до Державного реєстру фінансових установ України було внесено інформацію про діяльність 415 ломбардів. Середньозважена річна процентна ставка за фінансовими кредитами ломбардів України за 2017 р. становила 189,3% (2016 р. – 197,7%) [13]. В обсязі наданих фінансових кредитів за видами застави найбільшу питому вагу займають фінансові кредити під заставу виробів із дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння – 77,9% (табл. 2).

Безперечно, ломбардне кредитування, порівняно з іншими видами кредитування населення, має низку переваг, а саме:

- отримати гроші можна швидко і без додаткових документів;
- кредитна історія не впливає на рішення про кредитування ломбардом;
- діють знижки та індивідуальні тарифи для постійних клієнтів;
- після закінчення терміну договору можна його продовжити (для цього потрібно буде сплатити відсотки за користування кредитом);

– погасити кредит можна в кінці терміну дії угоди або частинами упродовж строку використання [14, с. 904].

Проте, звичайно ж, домогосподарствам необхідно пам'ятати і про недоліки ломбардного кредитування. Крім того, що ломбардний кредит загрожує чималою переплатою, не варто розраховувати на велику суму позики. Ломбардному позичальнику також не вдасться уникнути штрафів, які нараховують за прострочення погашення кредиту. Крім того, за чергового прострочення ломбард може продати заставні предмети, про що може навіть не повідомити боржника ломбарду [14, с. 904].

Висновки. В умовах сучасної фінансової кризи в Україні суттєво зростає роль держави, органів місцевого самоврядування та окремих інституцій і осіб в раціоналізації кредитної поведінки домогосподарств. Відтак превентивні заходи у цій сфері, на нашу думку, слід здійснювати на таких рівнях: державному, місцевому, рівні банківської та фінансово-кредитної системи і особистісно-індивідуальному. Разом з тим, слід наголосити, що ці заходи будуть реалізовані лише за умови забезпечення державою чіткого правового регламентування кредитного процесу та налагодження до-

Таблиця 2

Динаміка обсягів та структури наданих ломбардами України кредитів за видами застави у 2015–2017 рр.*

Вид застави	Обсяг наданих фінансових кредитів, млн грн			Структура наданих фінансових кредитів, %		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Вироби із дорогоцінних металів та каміння	10558,7	13626,4	12771,6	84,7	81,5	77,9
Побутова техніка	1860,5	3034,7	3548,8	14,9	18,2	21,7
Автомобілі	23,6	11,0	7,6	0,2	0,1	0,0
Нерухомість	3,2	10,5	3,0	0,00	0,06	0,02
Інше майно	13,7	35,2	58,1	0,1	0,2	0,4
ВСЬОГО	12459,7	16718,0	16389,0	100	100	100

*Складено і розраховано на основі [13].

вірчих відносин із населенням, що сприятиме мінімізації моральних і матеріальних збитків домогосподарств та інституційних суб'єктів кредитної діяльності.

Відтак, у зазначеному контексті з метою раціоналізації кредитної поведінки домогосподарств вважаємо за необхідне на державному рівні впроваджувати такі заходи:

- удосконалити норми чинного законодавства у сфері кредитування домогосподарств (оскільки вони позбавлені системного характеру) шляхом прийняття єдиного нормативного документа, який охопив би усі види банківських і небанківських кредитів (включаючи кредити, котрі сьогодні неналежним чином розвинені, зокрема: іпотечний та освітній кредити, автокредити), довгострокове кредитування, форми і методи кредитування тощо;
- впровадити дієві правові механізми захисту прав і законних інтересів споживачів різного виду кредитів;
- створити ефективний механізм контролю за процесами кредитування та страхування кредитних ризиків домогосподарств;
- здійснювати (насамперед, у вищих навчальних закладах) підготовку спеціалістів, які викладали б основи фінансової грамотності у школах, університетах тощо, що дасть змогу сформуванню належне ставлення населення до кредитних установ та підвищить довіру громадян до них;
- створити умови для розвитку інституту незалежних фінансових консультантів, які співпрацювали б з громадянами, здійснювали роз'яснювальну роботу серед населення щодо переваг та недоліків співпраці з кредитними установами, контролювали сплату боргів домогосподарствами тощо.

Для вдосконалення системи банківського кредитування фізичних осіб, на наш погляд, доцільно вжити таких заходів:

- покращити інформаційне, методичне, кадрове забезпечення щодо аналізу структури кредитних операцій, удосконалити методики оцінки кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб, зокрема, скорингових моделей, які давали б змогу об'єктивно оцінювати надійність позичальника;
 - зменшити ризики в сегменті споживчого кредитування за рахунок повноцінного задіяння інституту кредитних бюро в Україні;
 - впровадити повноцінне страхування кредитів, оскільки така форма захисту від ризику в Україні лише набуває поширення. При цьому слід враховувати, що усі витрати зі страхування, звичайно ж, здійснюватимуться за рахунок позичальників;
 - забезпечити відкритість фінансових установ, які надають кредитні послуги, щодо подання правдивої інформації про реальний стан їхньої фінансово-господарської діяльності;
 - здійснювати інформування позичальників про реальну відсоткову ставку за кредитами;
 - розширювати кредитний потенціал банків та стимулювати їх кредитну активність;
 - звертати увагу на розвиток тих кредитних операцій, які посідають важливе місце у сфері кредитування домогосподарств, зокрема: кредитування громадян для отримання вищої освіти, споживче кредитування, кредитування за допомогою кредитних карток, іпотечне кредитування, автокредитування.
- На особистісно-індивідуальному рівні, на нашу думку, громадяни мають, передусім, здійснювати такі дії:
- перевіряти інформацію про стан діяльності кредитної установи;

- вибирати ті кредитні продукти, що найбільшою мірою задовольняють потребу в кредиті і передбачають найменші витрати на їх повернення;
- користуватися послугами незалежних фінансових консультантів щодо вибору кредитної установи, доцільності залучення кредиту та можливостей якнайшвидшого погашення заборгованості за ним;
- здійснювати облік власних доходів і витрат, що дасть змогу простежувати рівень власного фінансового забезпечення;
- планувати особистий бюджет для того, щоб уникнути непередбачуваних та неефективних витрат;
- користуватися різними джерелами інформації (газети, книги, журнали на економічну тематику, висновки експертів, статті) для відстежування тенденцій на ринку кредитування домогосподарств тощо.

Відтак переконані, що запропоновані заходи щодо оптимізації кредитної поведінки українських домогосподарств дадуть можливість банківським установам функціонувати з меншим кредитним ризиком, бути впевненими у своєчасному погашенні і поверненні позик, а домогосподарствам – уникати ймовірних ризиків у реалізації своєї кредитної поведінки.

Список використаних джерел

1. Ермасова Н.Б. *Формы кредита в зависимости от характера кредитора и заемщика, характера целевых потребностей заемщика* [Электронный ресурс] / Н.Б. Ермасова. – Режим доступа: <http://www.Inventech.ru/lib/money/money0050>.
2. Куриляк В. *Довіра в інтегрованій світовій економіці: теорія та парадокси* / В. Куриляк // *Журнал європейської економіки*. – 2010. – Т. 9, № 1. – С. 19–36.
3. *Економічний словник* / Й.С. Завадський, Т.В. Осовська, О.О. Юшкевич. – К. : Кондро, 2006. – 355 с.
4. Стребков Д. *Основные типы и факторы кредитного поведения населения в современной России* / Д. Стребков // *Вопросы экономики*. – 2004. – № 2. – С. 109–128.
5. Іващенко М.В. *Мотиви фінансової поведінки домогосподарств та вплив неекономічних чинників на їх характер* [Електронний ресурс] / М.В. Іващенко – Режим доступу : http://esteticamente.ru/e-journals/PSPE/2010_4/Ivaschenko_410.htm.
6. Кривошеева В.В. *Сутність та складові кредитної поведінки фізичних осіб* / В.В. Кривошеева // *Вісн. Хмельн. нац. ун-ту*. – Серія “Економічні науки”. – 2014. – № 4 (1). – С. 119–122.
7. Кузина О.Е. *Основные понятия финансового поведения населения* [Электронный ресурс] / О.Е. Кузина, В.В. Радаев, Я.М. Рощина. – Режим доступа : http://soc.hse.ru/ecsoc/fin_behaviour/presentation.
8. Стребков Д.О. *Модели кредитного поведения и факторы, их определяющие* / Д.О. Стребков // *Социологические исследования*. – 2007. – № 3. – С. 52–62.
9. Шаманська О.С. *Сучасні мотиви та тенденції реалізації кредитної поведінки домогосподарствами в Україні* / О.С. Шаманська // *Наук. зап. Нац. ун-ту “Острозька академія”* – Серія “Економіка”. – 2013. – Вип. 22. – С. 94–96.
10. Грибанова О.Б. *Развитие системы кредитования в России: анализ потребностей и предпочтений населения. Системные требования*: PowerPoint [Электронный ресурс] / О.Б. Грибанова, Д.О. Стребков. – Режим доступа : www.socpol.ru/grantprog/pdf.
11. Кулиба Л. *Закредитованість населення України у 2016-2017 роках: аналітичний звіт* [Електронний ресурс] / Л. Кулиба, А. Вірченко. – Режим доступу : https://nabu.ua/images/tinymsc/file/IFC_GfK_Over_ind_ukr%20%281%29.pdf.
12. Пилипець О. *Стан та тенденції розвитку іпотечного кредитування в Україні* [Електронний ресурс] / О. Пилипець. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/fl_nov2012_opylypets_ua.pdf.

13. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавці) за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit%.pdf>.

14. Ісхакова О.М. Розвиток ломбардів в Україні / О.М. Ісхакова, Н.І. Махова, І.С. Шаповал // Молодий вчений. – 2017. – №10 (50). – С. 901–905.

References

1. Ermasova, N.B. *Formy kredita v zavisimosti ot haraktera kreditora i zaemschika, haraktera tselevykh potrebnoyey zaemschika* [Forms of credit, depending on the nature of the lender and the borrower, the nature of the target needs of the borrower]. Available at: <http://www.Inventech.ru/lib/money/money0050>.

2. Kuryliak, V. (2010). *Dovira v intehrovaniі svi-tovii ekonomitsi: teoriia ta paradoksy* [Trust in the integrated world economy: theory and paradoxes]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiki – Journal of the European Economy*, 1, 19–36 [in Ukrainian].

3. Zavadskiy, J.S., Osovskaya, T.V., Yushkevych, O.O. (2006). *Ekonomichnyi slovnyk* [Economic dictionary]. Kyiv: Kondro [in Ukrainian].

4. Strebkov, D. (2004). *Osnovnyie tipy i faktory kreditnogo povedeniya naseleniya v sovremennoy Rossii* [The main types and factors of credit behavior of the population in modern Russia]. *Voprosy ekonomiki – Problems of Economics*, 2, 109–128 [in Russian].

5. Ivashhenko, M.V. *Motyvy finansovoi povedinky domohospodarstv ta vplyv neekonomichnykh chynnykiv na yikh kharakter* [Motives of financial behavior of households and influence of non-economic factors on their character]. Available at: http://estetiquemente.ru/e-journals/PSPE/2010_4/Ivaschenko_410.htm.

6. Kryvosheieva, V.V. (2014). *Sutnist ta skladovi kredytnoi povedinky fizychnykh osib* [The essence and components of credit behavior of individuals]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsk National University*, 4 (1), 119–122 [in Ukrainian].

7. Kuzina, O.E., Radaev, V.V., Roschina, Ya.M. *Osnovnie ponyatiya finansovogo povedeniya naseleniya* [Basic concepts of financial behavior of the population]. Available at: http://soc.hse.ru/ecsoc/fin_behaviour/presentation.

8. Strebkov, D.O. (2007). *Modeli kreditnogo povedeniya i faktory, ih opredelyayushie* [Models of credit behavior and the factors that determine them]. *Sociologicheskie issledovaniya – Sociological Research*, 3, 52–62 [in Russian].

9. Shamanska, O.S. (2013). *Suchasni motyvy ta tendentsii realizatsii kredytnoi povedinky domohospodarstvamy v Ukraini* [Modern motives and trends of realization of credit behavior by households in Ukraine]. *Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu "Ostrozka akademiia" – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy*, 22, 94–96 [in Ukrainian].

10. Gribanova, O.B., Strebkov, D.O. *Razvitie sistemy kreditovaniya v Rossii: analiz potrebnoyey i predpochteniy naseleniya* [Development of the credit system in Russia: an analysis of the needs and preferences of the population]. Available at: <http://www.Inventech.ru/lib/money/money0050>.

11. Kulyba, L., Virchenko, A. (2017). *Zakredytovanist naselennia Ukrainy u 2016–2017 rokakh: analitychnyi zvit* [Credibility of the population of Ukraine in 2016–2017: an analytical report]. Available at: https://nabu.ua/images/tinymce/file/IFC_GfK_Over_ind_ukr%20%281%29.pdf.

12. Pylypets, O. *Stan ta tendentsii rozvytku ipotechnoho kredytuvannya v Ukraini* [Status and trends of mortgage lending in Ukraine]. Available at: http://www.finrep.kiev.ua/download/fl_nov2012_opylypets_ua.pdf.

13. *Pidsumky diialnosti finansovykh kompanii, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2017 rik* [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2017]. Available at: <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit%.pdf>.

14. Iskhakova, O.M., Makhova, N.I., Shapoval, I.S. (2017). *Rozvytok lombardiv v Ukraini* [Development of pawnshops in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 10 (50), 901–905 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.11.2018.